

A klaszterek helye és szerepe Olaszország gazdaságpolitikájában¹

Gonda Tibor² – Cecile-Ann Rousset³

The place and role of clusters in the industrial policy of Italy

ABSTRACT

Keywords: cluster, entrepreneurial network, technology cluster, innovative regional network

In addition to the introduction of European policy on the development of clusters, a comparative analysis of the Hungarian and Italian cluster policies is also provided. The cluster development policy of Italy, with much more experiences and much more results than in the practice of Hungary, has a lot to teach to Hungarian experts. For this reason the paper introduces the legal regulatory background of the issue, economic policy documents of the government, and also the academic literature of the topic. In Italy the regulations of the provinces are different. This is demonstrated by the examples of two provinces successful in the field of cluster development: Veneto and Emilia Romagna.

The paper was written in the hope that the introduction of the good practices in Italy will transfer practical skills to academics interested in the issue of clusters and to experts doing cluster development in practice.

1. Bevezetés

A Cluster Meet Culture elnevezésű nemzetközi projekt 2012-2014 között valósult meg. A több országra kiterjedő együttműködés keretében különböző, a klaszterek szabályozásával és helyzetével kapcsolatos kutatásra is sor került. Az érintett országok közül (Olaszország, Magyarország, Szlovákia, Románia) Olaszország gazdaságpolitikájában jelent meg először a kormányzati klaszterpolitika és annak törvényi szabályozása. Az összehasonlító elemzések ráirányították a figyelmet arra, hogy az olaszországi klaszterszabályozási gyakorlat sok szempontból előrébb jár, mint a többi érintett országban. A szabályozásnak és más eszközökkel történő kormányzati támogatásnak köszönhetően az olaszországi klasztergyakorlat „best practice”-ként szolgálhat a többi ország klaszterfejlesztéssel foglalkozó szakemberei számára.

Jelen sorok írói az érintett pályázati projekt kutatásaiban vettek részt a magyar, és az olasz partner külső szakértőjeként. A tanulmány a témával kapcsolatos jogszabályi háttér, a kormányzati gazdaságpolitikai dokumentumok és a szakirodalom áttekintésén túl, a klaszterpolitika gyakorlatával foglalkozó szakemberekkel készült mélyinterjúk segítségével készült. Azzal a

---

¹ A szerzők köszönetüket fejezik ki a Pécs-Baranyai Kereskedelmi és Ipar Kamarának, hogy a SEE Transnational Cooperation Programme támogatásával megvalósult „Klaszter és Kultúra Találkozója (CMC) kézikönyv” készítése során létrehozott kutatási eredményeket felhasználhatták.

² Adjunktus, PTE Illyés Gyula Kar, Gazdaságtudományi és Turisztikai Intézet, Szekszárd.

³ PhD-hallgató.

reménnyel, hogy az olaszországi jó gyakorlat bemutatásával a klasztertéma iránt érdeklődő kutatók, és a gyakorló klaszterfejlesztők számára is hasznosítható tudást közvetít.

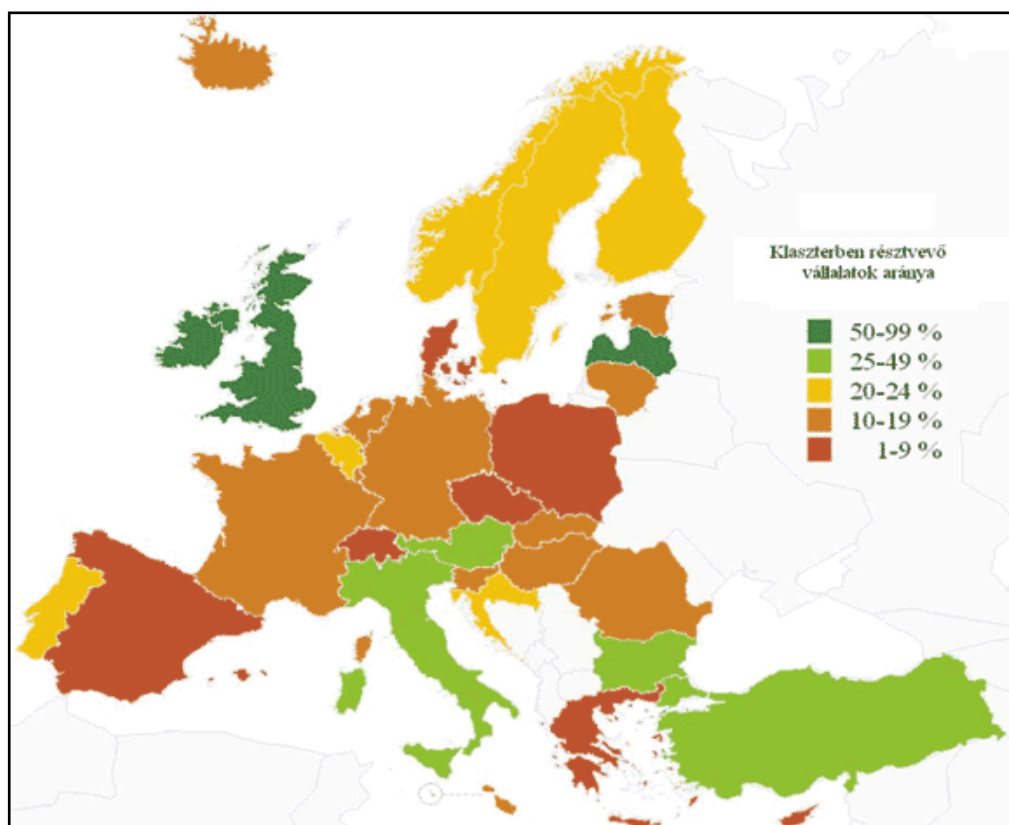
2. Az Európai Unió klaszterpolitikája

Az első klaszterjellegű szerveződések a 20. század közepén az egyesült államokbeli Észak-Karolinában alakultak ki a helyi egyetemek összefogásával, amelynek eredményeként a későbbiekben a világ egyik legfejlettebb biotechnológia klasztere jött létre (RONCZ J. ZS. 2007). Szintén ebben az időben, vagyis az 1950-es években került sor az információs technológiai iparágban világszinten is vezető pozíciót képviselő vállalatokat tömörítő Szilícium-völgy megalapítására. A térség a következő évtizedekben iskolapéldája lett a megújulni képes klasztereknek, a Santa Clara völgyben ugyanis időről időre megjelent egy-egy cég, vagy irányt váltott egy már korábban letelepedett olyan vállalat, amely képes volt lökészerűen felpezsdíteni a térség gazdaságát, illetve egyes esetekben az információs technológia ugrásszerű fejlődéséhez is hozzájárult.

Az 1970-es években Angliában az acéltermelésben, Olaszországban pedig a kkv-k együttműködésének következtében Európában is kialakultak az első klaszterszerű szerveződések. A következő évtizedekben többek között Finnországban és Svédországban, illetve Németországban és Ausztriában értek el szép sikereket a telekommunikációs, illetve az autóiipari klaszterek (CEGLIE, G. 2003).

Az ezredforduló idején a klaszterek már egész Európában nagy népszerűsége tettek szert. A Gallup 2006-os felmérésében 20 994 európai vállalat vezetőjét szólaltatta meg, a válaszokból pedig kiderült, hogy a csaknem 21 000 vállalatnak mintegy 17%-a, vagyis 3528 cég valamilyen klaszter tagjaként tevékenykedett, miközben a 20 főnél több munkavállalót foglalkoztató vállalatoknak csaknem 25%-a tartozott ugyanebbe a körbe. A vizsgálat során körvonalazódott, hogy a kontinensen arányaiban az Egyesült Királyságban van a legtöbb klasztervállalat (84%), amelyet meglepő módon – az Európai Unióhoz csak 2004-ben csatlakozott – Lettország (67%), illetve Írország (64%) követett. Szintén az élmezőnyben helyezkedett el Olaszország (43%), Bulgária (35%) és Ausztria (34%), Magyarország a középmezőny tagja volt, míg a sereghajtók közé Lengyelország (4%), Csehország (4%) és Ciprus (3%) tartozott (1. ábra).

Az előzőekből is láthatjuk tehát, hogy a fejlett országok legnagyobb részében a klaszterpolitika, a klaszterek fejlesztése, a klaszterizációs folyamat elősegítése a gazdaságfejlesztésnek, különösen pedig a regionális szintű gazdaságfejlesztésnek az 1990-es évektől egyre hangsúlyosabb elemét képezte. Ennek megfelelően uniós szinten már viszonylag korán (1993), az Európai Bizottságnak a „Növekedés, Versenyképesség és Foglalkoztatás” című dokumentumában deklarálták a klaszterek támogatásának szükségességét, amelyet azután ezzel kapcsolatosan számos további javaslat és irányelv követett.

1. ábra Klaszterben résztvevő vállalatok aránya Európában (2006)

Forrás: THE GALLUP ORGANIZATION: InnoBarometer on cluster's role in facilitating innovation in Europe Analytical Report (2006)

3. A magyar kormány klaszterpolitikája

Bár a klaszterekkel foglalkozó szakirodalom szerint Magyarországon csak az ezredfordulón kezdődött a „top-down” típusú, a Széchenyi Terv keretében államilag kezdeményezett és támogatott klaszteresedés, azonban a kép árnyalásához hozzátartozik, hogy 1995-ben a Dél-Dunántúl területfejlesztési programjának készítői már vizsgálták a gazdasági klaszterek kialakításának lehetőségét. Megállapították, hogy a korábban egymástól függetlenül működő gazdasági egységek ágazati vagy funkcionális kapcsolatának kialakulása esetén, azok képesek egymást erősíteni, javítják a régió piaci pozícióját, valamint végtermékeik és szolgáltatásaik versenyképességét. Továbbá ezzel a módszerrel fokozzák a jövedelemtermelés biztonságát, miközben a régió erőforrásai úgy hasznosulnak, hogy a jövedelem jelentős része helyben marad. A program készítői felhívták a figyelmet ugyanakkor a klaszterek kialakításának dél-dunántúli nehézségeire, a hiányzó vagy fejletlen elemekre is. Ez utóbbival kapcsolatban kiemelték, hogy helyi szinten a legnagyobb elmaradás a műszaki fejlesztésekben tapasztalható, de nem megfelelő a régióban folyó K+F tevékenység irányultsága sem, mivel az nem képes elősegíteni az ipari technológiaváltást. Ezen túl hiányos a Dél-Dunántúlon a belső innovációs transzferrendszer is. Pozitív elemként értékelték, hogy ebben a térségben is megjelentek a nagyvállalatok, amelyek véleményük szerint részben a klaszterek építésének bázisát jelenthetik. A fenti stratégiaalkotó

folyamatban részt vett Faragó László is, aki – ismereteink szerint – a hazai szakirodalomban elsőként, már 1994-ben bevezette a klaszter-fejlesztés kérdéskörét és pontosította a klaszter definícióját. A klasztereket olyan egymástól szervezetileg független vállalatoknak, intézményeknek írta le, amelyek sajátos vásárlói, beszállítói, kutatás-fejlesztési kapcsolaton keresztül alkotnak szimbiózist (FARAGÓ L. 1994). Faragónál az említett behatárolt terület, földrajzi dimenzió az ágazat függvényében különböző kiterjedésű lehet, egyaránt szóba jöhet a település, egy nagyobb agglomeráció, régió, sőt akár a szupranacionális szint is.

Az első Széchenyi Terv pályázataiban között a Regionális Gazdaságépítési Program alprogramjain belül a regionális klaszterek létrehozására irányuló alprogram ugyancsak a hálózatorientált fejlesztést célozta meg. A központi kormányzat klasztertámogató politikája alapvetően a klaszterek induló feltételeinek megteremtésére törekedett. A Széchenyi Terv RE-1-es pályázata kettős célkitűzés támogatására vállalkozott. Egyfelől a klaszterek szervezeti rendszerének, a klaszter menedzsmentnek a kiépítését, létrehozását próbálta katalizálni, másfelől pedig a klasztermenedzsment működésének, szolgáltatásainak támogatására törekedett. Az állami szerepvállalás tehát mindössze az induló feltételek megteremtésére és korlátozott számú hazai klaszter kialakítására szorítkozott. A központi kormány csak közvetett szerepet játszott a klaszterek létrejöttében, és már a kezdetektől fogva azt az álláspontot képviselte, hogy a klasztereknek önfenntartóknak kell lenniük, így működésükhöz csak minimális mértékben járult hozzá. A klaszterek támogatásának kérdése tehát 2000-tól folyamatosan jelen van a hazai gazdaságpolitikában. Ezzel összhangban az elmúlt években klaszter-elmélettel is számos kutató foglalkozott hazánkban (LENGYEL I. 2001, 2006, 2010; GROSZ A. 2002, 2003, 2005; RECHNITZER J. 1998) és mutatták be ennek gazdaságtörténeti és közgazdasági hátterét. Magyarországon a másfél évtizedes kormányzati klaszterpolitika eredményei kezdenek beérni és ennek köszönhetően egyre több az akkreditált innovációs klaszter.

4. Olaszország klaszterpolitikája

4.1. Klasztereket érintő törvényi szabályozás Olaszországban

Olaszország gazdasága hamar bekapcsolódott a klaszteresedési folyamatba. Már az 1970-es években megindultak az első klaszteresedések. A klaszterekre vonatkozó törvény 1991-ben jelent meg, egy a '70-es és '80-as években zajló húszéves folyamat eredményeként. Az ipari klasztereket szabályozó nemzeti szintű intézkedéseket a 317. számú törvény – *“Kis- és középvállalkozások innovációját és fejlesztését célzó beavatkozások”* (1991. október 5.) – tartalmazza. A fenti törvény 36. cikkelye az ipari klaszterekre a következő definíciót fogalmazza meg: *„kis- és középvállalkozások magas koncentrációjával jellemezhető földrajzi terület, ahol a vállalkozások és a helyi lakosság közötti intenzív kapcsolat és a vállalkozások nagyfokú specializációja érvényesül”*.

Ez a törvény lehetővé tette a régiók intenzív részvételét a klaszterpolitikában. A régiók feladata volt – a gazdasági kamarák régiós szervezeteivel történt egyeztetést követően – a klaszterek beazonosítása. Egy 1993 áprilisában megjelent rendeletben statisztikai adatokon alapuló mennyiségi módszertan került meghatározásra, melynek segítségével – figyelembe véve a specializáció mértékét és a helyi ipar szerkezetét (kkv-k száma) – történhetett meg a klaszterek

beazonosítása. A módszertan szerint minden egyes klaszternek meg kell felelnie az 1991-es népszámlálás statisztikai eredményein alapuló Helyi Munkaügyi Rendszerek (Local Labour Systems) valamelyikének, és eleget kell tennie öt statisztikai mutatónak⁴.

A paraméterek által meghatározott merev keretek azonban az olasz „klaszter-valóság” torzulását eredményezték, a kritériumok alapján olyan körzetek is klaszter-besorolást nyertek, melyek egyéb szempontok alapján nem voltak annak tekinthetőek, viszont körzetek, melyek a megvalósuló magas fokú specializáció eredményeként lettek ismertek, hivatalosan klaszterként nem válhattak elfogadottá, mert a módszertanban foglalt küszöbértékeket nem tudták felmutatni.

Az 1991-es törvény nem adott világos iránymutatást a klaszterek finanszírozására vonatkozóan, a hatékony irányítás tulajdonképpen a kezdetektől hiányzott. Ebben a korai szakaszban a törvényhozás a „program-szerződéseken” keresztül felruházta a régiókat a régiós pénzügyi konzorciumban való szerepvállalással. Innovációs központokat és különböző vállalkozások alkotta konzorciumokat nem szándékoztak támogatni. A „program-szerződések” szerkesztésében a klaszter-bizottság tagjai – tipikusan önkormányzatok, kamarák, kereskedelmi szövetségek, konzorciumok stb. – vehettek részt.

1997-ben az olaszországi régiók kevesebb mint fele rendelkezett az ipari klaszterek működésére vonatkozó speciális rendeletekkel, míg számos régióban meg sem kezdődött a klaszterek beazonosításának folyamata. Az első dokumentum, mely kifejezetten elismeri az ipari klasztereket, a CIPE deliberation of 03/21/97 volt, amely szerint az ipari klaszterek a „program-szerződések” előmozdítói lehetnek. A következő, az ipari klaszterek finanszírozására hozott akcióorientált törvény a 266/1997 törvény. (Bersani törvény) volt, mely maximum 50%-os támogatást biztosított a technológiai és telekommunikációs innovációk klaszteren belüli megvalósítására.

1999-ben a törvényhozók a 140/1999 törvénnyel egyszerűsítették az ipari klaszterek kritériumrendszerét. Ennek következményeként az ipari klaszterek, mint helyi termelési rendszerek lettek definiálva, melyeket – a korábbi definícióban foglaltakat kiegészítve – a vállalkozások nagyfokú koncentrációja és a termelés nagymértékű specializációja jellemez (8. cikkely, 2. §).

Az említett törvény egy új típusú klasztert határozott meg, nevezetesen a „*Helyi Termelési Rendszer*”, melyet homogén termelési környezet, a vállalkozások (nem feltétlenül ipari, főleg kkv-k) nagyfokú koncentrációja jellemez (8. cikkely, 1. §). A mennyiségi kritériumok rendszere bővült, nagyobb teret adva ezzel a régióknak az elvárásoknak való megfelelés elbírálásában. A törvény továbbá lehetővé tette nagyvállalatok (az alkalmazottak száma több mint 250) csatlakozását is a kkv-k korábbi kizárólagosságával szemben, miközben továbbra is a kkv-k többségi jelenlétét írta elő. A régió feladataként határozza meg a klasztertag vállalkozások által kezdeményezett innovatív projektek pénzügyi forrásainak előteremtését.

2006-ban összesen 166 régiós szinten elismert ipari klaszter működött, melyből a legtöbb, összesen 46 Veneto régióban tevékenykedett, ezt követte Piemont 27 klaszterrel, és Marche 26-tal. A legtöbb klaszter (42) a textil- és ruhaipari szektort képviseli, majd kicsit lemaradva a gépek és berendezések gyártására (22), valamint a bőr- és cipőiparra (21) szerveződött klaszterek következnek.

---

⁴ 1, iparosodási index; 2, vállalkozás-sűrűségi index; 3, specializációs index; 4, a specializációval összefüggő súlyozó tényező; 5, a specializálódott kkv-kkal összefüggő súlyozó tényező.

Szinte minden olasz régió, mely törvényi szabályozással biztosította a klaszterek működésének kereteit, reprezentatív testület létrehozását vette tervbe (tanácsadó és egyéb bizottságok, ügynökségek). Az esetek többségében ezek a testületek különböző érdekeket együttesen képviselnek, tagjaik közé vezető cégek, szakszervezetek és helyi hatóságok (tartományok, önkormányzatok, kamarák, kikötői hatóságok stb.) delegálnak képviselőket. Olaszországban a klaszterek kettő típusát különböztették meg, a térségi és a funkcionális klasztereket.

A *térségi klasztereket* ugyanazon termelési ágazatból és ugyanazon földrajzi helyről való vállalkozások tagi együttműködése jellemez. Míg a *funkcionális klaszterek* olyan cégek laza egyesüléséből jöttek létre, melyek különböző ágazatokat képviselnek, nincs kötődésük egy kiemelt földrajzi területhez sem, együttműködésük célja a szinergiák létrehozása főként az egymást jól kiegészítő tevékenységeik segítségével.

4.2. A vállalkozói hálózatokról és „hálózati szerződésekről” szóló nemzeti törvény

Az olasz törvényhozás a 99/2009, DL 33/2009 és a DL 5/2009 számú törvényekkel, elsősorban annak harmadik – vállalkozói hálózati modellekről szóló – cikkelyével bevezette a hálózati szerződés fogalmát, amellyel kiegészítette a termelési klaszterekről szóló törvényeket. A „hálózati szerződés” mint új eszköz támogatta a kkv-k hálózatosodását, lehetővé téve azok önállóságának megőrzése mellett az együttműködést innovatív képességeik és piaci versenyképességük javítása érdekében. A vállalkozói hálózatok szerződéses alapon nyugvó együttműködések olyan vállalatok, elsősorban kkv-k között, amelyek piaci erejüket úgy akarják növelni, hogy nem olvadnak össze vagy egyesülnek egy közös szervezetben.

A szerződésnek ki kell térnie a következőkre:

- stratégiai innovációs célkitűzésekre vagy a versenyképesség javítását célzó célkitűzésekre;
- olyan hálózati program kialakítására, amely tartalmazza minden résztvevő jogait és kötelességeit, valamint a közös célkitűzés megvalósításának eszközeit,
- olyan testület kijelölésére, amely a tagok nevében és képviselőként a szerződés végrehajtásáért felel;
- a szerződés időtartamára.

A hálózati szerződés segítségével lehetséges egy közös tőkealap létrehozása is. A szerződést nyilvántartásba kell vetetni a Cégbíróságnál, mely adókedvezmények igénybevételére is jogosítja a tagvállalkozásokat. A 179/2012 törvény értelmében a hálózati szerződés a jogi személyekre vonatkozó törvények hatálya alatt áll. Alkalmazási területét kiterjesztették az összes vállalkozási formára (egyéni vállalkozók, cégek és vállalatok stb.), mivel a törvény életbe lépése előtt csak Rt-kre (SpA) vonatkozott. A 134/2012 és 221/2012 számú törvény értelmében a pénzügyi felelősség a közös alap összegére korlátozódik, és nem osztoznak rajta az egyes vállalkozások. A 179/2012 számú törvény lehetővé teszi a „hálózati szerződések” részvételét pályázatokon és közbeszerzéseken. A 2012. december 24-én elfogadott 224. számú törvénynek köszönhetően a kutatásba és fejlesztésbe közvetlenül befektető vállalkozások, valamint vállalkozói hálózatok tagjai adókedvezményben részesülhetnek.

Az Olaszországban használt sokféle klaszter-típológia fogalmi tisztázását és összefoglalását a 180/2011 számú törvény tette lehetővé.

- Az „*ipari klaszterek*” olyan homogén termelési rendszerek, amelyekre a vállalkozások, elsősorban a mikro-, kis- és középvállalkozások számottevő koncentrációja, illetve magas fokú specializáció jellemző;
- A „*technológiai klaszterek*” olyan homogén termelési rendszerek, amelyekre a kutatási és innovációs rendszerekkel való szoros kapcsolat jellemző;
- A „*meta-technológiai klaszterek*” olyan innovatív és termelési kiválósági központok, tekintet nélkül területi kiterjedésükre, amelyek még nem hálózatos formában szerveződtek és működnek;
- A „*kereskedelmi/piaci klaszterek*” olyan termelési területek és kezdeményezések, amelyekben egymással szabadon társuló állampolgárok, vállalkozások és társadalmi csoportok a kereskedelmet mint az adott területen elérhető erőforrások fejlesztésének eszközét folytatják;
- A „*vállalkozási tömörülések*” vagy „*vállalkozói hálózatok*” vállalkozások közötti funkcionális szerveződések.

4.3. A technológiai klaszterekről szóló nemzeti törvények

A spontán módon létrejött és csak később elismert, illetve állami finanszírozásban részesített hagyományos ipari klaszterekkel ellentétben a technológiai klaszterek a (központi és helyi) államigazgatás, a vállalkozások, az alapítványok és a pénzügyintézetek összehangolt cselekvéséből jöttek létre azzal a céllal, hogy az ország számos területén kutatási és innovációs pólusok szülessenek.

A kétféle klaszter (ipari és technológiai) közös vonása a rájuk jellemző térbeli kiterjedés, valamint az, hogy alapvető feladatuk a helyi feltételek javítása a terület vonzerejének növelése érdekében. Az új változó ez esetben a vállalkozások és állami kutatások tervezett együttműködése.

A technológiai klaszterek létesítését a régiók kezdeményezhetik az Oktatásügyi Minisztériumhoz benyújtott pályázattal. Megfelelőnek talált pályázat esetén a minisztérium hivatalosan elismeri az új területi egységet. Ezek a klaszterek képviselik a kormány 2003. április 15-én elfogadott tudomány- és technológiapolitikájának egyik sarokkövét.

A Veneto régióbeli klaszter, az Oktatásügyi Minisztérium és a régió megbízásából az anyagmunkálás során használt nanotechnológia területén működik (Veneto Nanotech), tagjai a Paduai és a Velencei Egyetem, a CNR, három tudományos park (Verona, Padua és Marghera) és az INFM. A klaszter első öt éves működése során 60 millió euró támogatásban részesült. A Veneto régió szabályozása a klaszterekkel kapcsolatos regionális törvényhozás jó példája.

5. Veneto és Emilia Romagna tartományok klaszterfejlesztési gyakorlata

5.1. Veneto tartomány klasztertámogatási gyakorlata

Mint ahogyan azt már korábban is leírtuk, 2006-ban összesen 166 régiós szinten elismert ipari klaszter működött Olaszországban, melyből a legtöbb, összesen 46 Veneto régióban. Érdeemesnek gondoljuk ezért a sikeres Veneto tartományi gyakorlatot részletesebben is bemutatni. A tartományi szintű klaszterstratégia támogatására több törvény is született (2003. április 4 – 8. számú Regionális Törvény; 2006. március 16 – 5. számú Regionális Törvény).

Ezek szerint egy helyi termelési rendszer a következő feltételek teljesülése esetén tekinthető termelési klaszternek:

- számos, a helyi gazdaságot támogatni képes intézményi szereplő megléte;
- az adott termelési rendszerben tömörülő kkv-k magas száma;
- legalább 100 termelő egység részvétele;
- legalább 1 000 foglalkoztatott;
- a termelési rendszeren belül a termelés és szolgáltatások magas fokú integráltsága;
- innovatív kapacitások és hagyományos know-how kifejezésének képessége, amelyet szakosodott oktatási intézmények, vagy az adott termékre vagy tevékenységre szakosodott dokumentációs központok dokumentálnak;
- a helyi gazdaság támogatásának terén szaktudással rendelkező intézményi tagok részvétele.

A 2006. március 16-án elfogadott 5. számú, „*A vertikális integrált klaszterek, termelési, valamint iparfejlesztési és helyi termeléstámogatási rendszerek működésének szabályozásáról*” szóló regionális törvény által bevezetett innovációk a következők:

- a *meta-klaszter fogalmának bevezetése*: olyan termelési klaszter, amely termelési rendszere kiterjed a régió teljes területére, illetve legalább 250 helyi vállalkozás alkotja és a foglalkoztatottak száma eléri vagy meghaladja az 5 000 főt.
- a *„vertikálisan integrált vállalkozási tömörülés” fogalmának bevezetése*: tömörülésről akkor beszélhetünk, ha legalább 10, ugyanahhoz a termelési területhez tartozó, vertikálisan integrált vállalkozás közös terv alapján működik.

Veneto régió klasztertámogatási politikája a meghatározott klaszterek fejlesztési megállapodásának kidolgozásában és végrehajtásában jut érvényre. A Klaszterfejlesztési Terv megvalósítását szolgáló konkrét projektek végrehajtására szánt erőforrások elosztásának különleges szabályai vannak. A regionális tárfinanszírozás maximális mértéke nem haladhatja meg az elszámolható költségek negyven százalékát.

A klaszterek, meta-klaszterek és vállalkozási tömörülések által meghatározott projektek támogatására a pályázati felhívásokat Veneto régió hirdette meg 2003 és 2009 között, illetve 2012-ben, összesen 121 500 000 EUR értékben (1. táblázat).

Év	A klaszterek/metaklaszterek tervezett éves támogatása	A „vállalkozási tömörülések” tervezett éves támogatása
2003	15 171 408,65 €	
2004	17 000 000 €	
2005	20 000 000 €	
2006	15 000 000 €	3 000 000 €
2007	13 700 000 €	1 300 000 €
2008	10 410 800 €	2 300 000 €
2009	9 874 850 €	3 500 000 €
2012	10 192 000 €	
ÖSSZES	111 349 058,65 €	10 100 000 €

ÖSSZESEN	121 449 058,65 €
----------	------------------

1. táblázat: Veneto régió klasztereinek nyújtott pénzügyi támogatás 2003-2012 között

Forrás: Saját szerkesztés

Megjegyzés: A táblázat nem tesz különbséget a finanszírozási források közt (regionális, országos vagy EU-s források).

Jelenleg Veneto régióban összesen 35 klaszter és meta-klaszter működik, az azokban résztvevő 7 964 vállalkozás összesen mintegy 250 000 alkalmazottnak ad munkát.⁵ Ezek közül valójában hét tekinthető igazi meta-klaszternek, az alábbi területeken: kultúra és környezeti örökség, turizmus, zöld építészet, logisztikai ipar, digitális média, fabútor, állattenyésztés. Ugyanakkor kettő turisztikai klasztertől eltekintve 26 „hagyományos” feldolgozóipari klaszter működik a következő ágazatokban: szemüvegek, ipari légkondicionálás és hűtés, Rovigo halászati ágazat, vidámpark és szórakoztató központ, sport system, Prosecco Borászat, cipőipari klaszter, ruházati ipar, márvány és kő, termomechanika, csomagolóstechnika, arany- és ezüstművesség, kerékpárgyártás, biogyógyszerészet, megújuló energia, élelmiszeripar, információs és kommunikációs technológia, Verona Borászat, mechatronika és finommechanika, divattervezés, tejipar, gumi- és műanyagipar, szállodai és vendéglátóipari berendezések, virág- és növénykertészet, világítástechnika.

A régióban létrejött a klaszterek képviseleti szerve is a *Klaszterek és Meta-klaszterek Tanácsadó Testülete*, melynek elnöke a vállalkozásfejlesztési politikákért felelős regionális tanácsnok, tagjai az összes meghatározott klaszter-megállapodás képviselői, valamint a regionális szintű tárgyalásokon részt vevő minden egyes szövetség egy-egy képviselője.

⁵ Elenco aggiornato dei distretti e metadistretti vigenti. <http://goo.gl/i7EyI>

5.2. A Veneto régióbeli klaszterek újjászerveződése a gazdasági hanyatlást követően

Hosszú időn keresztül, a hatvanas évektől kezdve a kilencvenes évek első feléig, az ipari klaszterek a maguk nagyszámú kis- és középvállalkozásával az olasz gazdaság dinamikus alkotóelemét jelentették, amelyek komoly szerepet játszottak abban, hogy a nemzetközi piacokon keresettek voltak a „Made in Italy” felirattal ellátott feldolgozóipari termékek (BECATTINI, 1998).

Az elmúlt tizenöt évben azonban az ipari klaszterek mélyreható változásokon mentek keresztül, a globalizációs nyomás miatti és azon kívüli okok miatt is. A szerkezetváltás folyamatában – amelyet néhány szerző „az olasz ipari klaszterek versenyképes újrapozícionálása” névvel illetett (FORESTI ET AL., 2010) – komoly csapást jelentett a 2008 végén jelentkező globális recesszió.

Számos empirikus kutatás foglalkozott a bekövetkezett, illetve az egyes klaszterek esetében most is folyó változásokkal, köztük Veneto régió klasztereinek problémáival is. Ezeket a tanulmányokat végigolvasva felismerhetünk visszatérő jelenségeket, az egyes klaszterekre jellemző specifikus tényezőkön túl:

1. a klaszterben részt vevő tagok koncentrációjának növekedése;
2. a termelési kapcsolatok kimerülése;
3. a vállalatközi kapcsolatok kiterjesztése a klaszterek határain túlra;
4. a bevándorlás, mint a társadalmi és a termelő szektor közti új elem hatása;
5. a vállalkozói tényező csökkenő újratermelhetősége;
6. a klaszter területén belül a termelés diverzifikációja.

A regionális kormányzat „*Az ipari klaszterek, a regionális innovációs hálózatok és a vállalkozási tömörülések szabályozásáról*” szóló, 285/2012 számú, 2012. július 5-én a Regionális Tanácshoz benyújtott törvénytervezete egy új típusú klasztereket megfogalmazó törvényjavaslatot tartalmaz. Az új törvény célja olyan jogi megoldás kidolgozása, amely az egyszerűség és rugalmasság alapelveire épülő új innovatív együttműködési formákat határoz meg. A meghatározott célközönség számára elérhető pénzügyi források révén a régió a különböző termelési rendszerek igényeire szabott új támogatási formákhoz juthat.

A Veneto régióbeli ipari klaszterek, a régió ipari és kézműipari tevékenységeiből adódóan, olyan helyi feldolgozóipari rendszerek, amelyek egy stabil történelmi múlttal rendelkező különleges területen belül működnek. Azokat a termelési rendszereket fogják össze, amelyek a háború után jöttek létre és a hetvenes évekig továbbfejlődtek. A gazdasági fejlődés olyan új, a többitől eltérő klaszterek megjelenéséhez vezetett, amelyekre a korábbi törvények nem tértek ki elég hangsúlyosan. Új hálózati formák jelentek meg, amelyek természetükből és céljaikból fakadóan nem feltétlenül kötődtek egy meghatározott területhez, túlmutattak az adott termelési specializáción és ma már több szektorban is érintettek. Ezek a hálózatok többnyire a kutatás és innováció határán működnek, erős szinergikus kapcsolatokat tartva fenn az egyetemekkel és más kutatási központokkal, mind az állami, mind pedig a magánszférából. Mindezek a megfontolások vezettek az új regionális törvény megalkotásához, amely alapelveit a klaszterekkel 2011 júliusában folytatott megbeszéléseken ismertették az üzleti élet szereplőivel.

Az új kategória, a „vállalkozási tömörülés” megfelel a nemzeti törvényhozás irányelveinek. A „hálózati szerződés” fogalmát az országos törvények vezették be, mint a „vállalkozási

tömörülés” meghatározására alkalmas formát. Végezetül megjegyzendő, hogy az ipari klaszterek vagy a regionális innováció meghatározására nincsenek számszerű korlátozások, az egyetlen számszerű megkötés az, hogy a „vállalkozási tömörülés” legalább három vállalkozásból kell, hogy álljon.

A törvénytervezet a termelési rendszerek 3 különböző típusát határozta meg:

- Ipari klaszter
- Innovatív Regionális Hálózat
- Vállalkozási tömörülés

Az ipari klasztereknek az alábbi követelményeknek kell megfelelniük:

- *feldolgozóipari vállalkozások koncentrációja*: a vállalkozások mérete többnyire a kis- és középvállalkozás kategóriába esik, az ipari és kézműipari adottságokból adódóan;
- *területiség*: a vállalkozásoknak mindenféleképpen azonos termelési rendszerhez kell tartozniuk (vagy a fő termelési vonalhoz kötődő ágazatban kell működniük);
- *történetiség*: a klaszter történetisége biztosítja, hogy a klaszter által előállított termékek a régmúltban gyökerező, a terület történelméhez tartozó tudás eredményei;
- a rendszer versenyképessége innováció és nemzetközi piacokon való versenyképesség tekintetében.

Az ipari klaszterekkel ellentétben a területiség és a relatív koncentráció a regionális innovációs hálózattal szemben nem követelmény, az voltaképpen a helyi termelési terület „mellékterméke” újabb, akár egymástól távolabbi partnerek bevonására alkalmas együttműködés létrehozása érdekében. Ezen feltételek teljesülését a Regionális Tanácsnak el kell ismernie.

Az innovatív regionális hálózatoknak az alábbi követelményeknek kell megfelelniük:

- a régió területére „kiterjesztett” hálózat;
- új vagy innovatív vállalkozói tevékenység;
- új vagy innovatív ágazatok.

A Regionális Tanács vizsgálatát követően elismert ipari klaszterekkel ellentétben az innovációs hálózatok alulról jövő kezdeményezésre létrejött hálózat célirányos tevékenységét jelentik. A feltételek betartását a Regionális Tanács vizsgálja, miután a hálózat benyújtja pályázatát.

A vállalkozási tömörüléseknek az alábbi követelményeknek kell megfelelniük:

- legalább három vállalat együttműködése projekt kidolgozására;
- nincsenek ágazati megkötések;
- a tömörülések különböző lehetséges formái: „hálózati szerződés”; konzorcium, társadalmi konzorcium, társadalmi szövetkezet; vegyesvállalat.

Olyan vállalati együttműködést jelent, amelyet alkalmilag hoznak létre közös projektek végrehajtása és eredménye elérése érdekében. Ebben az utolsó kategóriában a vállalkozásoknak nem kell stratégiai fejlesztési programot kidolgozniuk.

A regionális innovációs hálózatot két évre hozzák létre, majd érvényessége automatikusan meghosszabbodik újabb két éves időtartamra, amennyiben a feltételek továbbra is teljesülnek. Az ipari klaszterrel ellentétben nem szükséges közös történelmi gyökér, inkább az innováció

határmezsgyéjén mozog, ennek megfelelően lehet, hogy rövid az életciklusa és radikális változásoknak lehet kitéve.

Minden ipari klaszter és regionális innovációs hálózat jogi személyiséggel rendelkező képviselőn keresztül folytat „párbeszédet” a Régióval.

A jogi személyiséggel rendelkező gesztor szervezet szerepe:

- a vállalkozások gyakorlatainak, innovatív kezdeményezéseinek gyűjtése, azok fejlesztési projektekké alakítása céljából;
- a Régióval való program-megállapodás kezdeményezése;
- az egyetlen kapcsolat a Régióval.

Az ipari klaszter esetében, a jogi személyt a klaszter megalakulását követően határozzák meg. A regionális innovációs hálózat esetében azonban a jogi személy meghatározása előfeltétele annak, hogy a hálózat formális elismerési folyamatát elindíthassák.

A projektek finanszírozásának feltételei:

- *Pályázati felhívás:* a termelési rendszereknek mind a három típusára (ipari klaszter, innovációs hálózat és vállalkozási tömörülés)
- *Megállapodási program:* kizárólag az ipari klaszterekre és a regionális innovációs hálózatokra (az őket képviselő jogi személyiség aláírásával)
-

Támogatott tevékenységek:

A Régió az alább meghatározott területeken nyújthat pénzügyi támogatást:

- Kutatás és innováció
- Nemzetköziesedés (nemzetközi piacokra lépés)
- Infrastruktúra
- Fenntartható fejlődés és környezetvédelem
- Munkahelyek védelme
- Innovatív vállalkozói kapacitások és új vállalkozások fejlesztése
- A klaszteresedést támogató EU projektekből való részvétel
- A versenyképesség erősítését szolgáló további kezdeményezések

5.3. Klaszteresedés Emilia Romagna tartományban – turisztikai tömörülések

Magyarországon is 2010 után létjogosultságot nyertek a turisztikai klaszterek. Különösen a Dél-Dunántúlon váltak népszerűvé, ahol az elmúlt években hét turisztikai klaszter is alakult. Olaszországban Emilia Romagna tartományban a legelterjedtebbek a turisztikai klaszterek, ezért vizsgálatunk is erre a tartományra koncentrált.

Rimini tartománya híres turizmusáról, de egyben egy különleges gazdasággal bíró régió része is. Emilia-Romagna tartományt gyakran emlegetik úgy, mint a gazdasági siker mintapéldáját, elsősorban klasztereinek köszönhetően. Ennek a tartós sikernek az egyik fontos eleme a regionális intézmények politikai szerepvállalása, amelyek képesek voltak a klasztereket alkotó kis- és középvállalkozások számára fejlesztési lehetőségeket és eszközöket biztosítani. A szakértelem nyilvánvaló megléte ellenére azonban a régió klaszterei megszenvedték a 2000-es évek

globalizációját és a gazdasági válságot, és kénytelenek voltak idomulni az Olaszországra jellemző trendhez, a kevésbé fejlett ágazatok térnyeréséhez.

Bár nem kimondottan a klaszteresedés a meghatározó, mégis különös figyelmet érdemel a turizmus szervezésének regionális keretrendszere. A 7/1998 számú, később 2007-ig többször módosított regionális törvény létrehozott a turizmus ágazatban bizonyos intézményeket, mint például a promóciós, reklám- és információs szolgáltatásokat a turisták és általában a turisztikai ágazat menedzsmentje számára. Rimini tartománynak, mint a területén folyó promóciós tevékenységért, koordinálásáért felelős intézménynek, saját hatáskörei és feladatai vannak. „Unioni di prodotto” – termékszövetségek – működnek ezen a keretrendszeren belül a régió alábbi fő turisztikai tevékenységeinek fejlesztésére:

- Sea, sun and sand – tenger, napfény és homokos part (Costa Adriatica);
- Művészet és Kulturális Városok (Città d’arte, Cultura e Affari);
- Fürdők és Gyógyfürdők (Terme, Salute e Benessere);
- Aktív Üdülés a Hegyekben (Appennino e Verde).

Az „Unioni di prodotto” az állami intézmények (például kereskedelmi kamarák és önkormányzatok) és a magánszektor szervezeteinek (elsősorban vállalkozási tömörülések, klaszterek) szövetségei. Minden évben egy „Marketing és Promóciós Programot” fogadnak el, a finanszírozás pedig az állami intézmények feladata. A magánszektor szervezetei szövetségre lépnek az egyes „Unione di Prodotto” szervezetekkel, tömörülések vagy úgynevezett „Club di prodotto” – termékklubok – formájában és projektjeiket ennek megfelelően, illetve a Marketing és Promóciós Programban leírtak szerint alakítják ki. Ebben az együttműködési hálózatban születnek meg a „Club di prodotto” Emilia-Romagna régió számára releváns „utazási csomagjai”. Minden „Club di Prodotto”-ban képviseltetik magukat a szállodák és az utazási irodák, amelyek együtt szeretnék az olyan stratégiai célkitűzéseiket elérni, mint például a terület vonzerejének növelése a turizmus feltételrendszerének fejlesztésével, a terület egyediségeinek hangsúlyozása és komplex termékcsomagjainak piacra vitele. Azok a magánszektorbeli szervezetek tehát, amelyek tagjaivá válnak a „Club di prodotto”-knak, saját magukat és ügyfeleiket is számos előnyhöz juttatják, a szállodák például hatékonyabban képviseltetik magukat az utazásszervezők irányában, amely révén növekszik szobafoglalásaik száma még a holt szezonban is; további előny a sikeresebb piaci reklámtevékenység, a méretgazdaságosság, a jobb feltételekkel megoldható közös beszerzések, illetve a tagok közti együttműködés. A fogyasztók, turisták is előnyhöz jutnak, hiszen a márkanév garanciát jelent számukra, a turisták könnyen lefoglalhatják nyaralásukat, javul az ár-érték arány, javul a szolgáltatások minősége, több információhoz és innovációhoz jutnak és lehetőségük van hűségprogramokban való részvételre.

A Művészet és Kulturális Városok Termékszövetség regionális eseményeket támogat reklám/tematikus javaslatok propagálása révén. Ennek a szövetségnek a tagjai a régió műemlékeknek és művészeteknek otthont adó városai, nem csupán a tartományi „fővárosok”, hanem közepes és kisebb városok is. A múzeumok hálózatai, színházi, zenei és művészeti fesztiválok, kiállítások, történelmi és műemlék-látogató körutak, művészi kézműipar, régiségek együttesen adják a „művészvárosok” termékét. Tagok továbbá a konferencia-, kongresszusi-, és vállalkozói-, illetve kiállítási központok. Emilia Romagna Régió mint intézmény társfinanszírozza minden évben a Marketing és Promóciós Programot és a társult marketing kezdeményezéseket. Különösen sok „Club di Prodotto” található a Művészet és Kulturális Városok

Termékszövetségében. A Régió fent említett projektjeinek társfinanszírozásáról szóló szándéknyilatkozata szerint a 2012. évre a társfinanszírozásra szolgáló költségvetés teljes összege az összes „Unioni di prodotto”-ra vonatkozóan mintegy 2,6 millió euró, amelyben benne van a Kulturális Városoknak szánt 610 000 euró is. A projektek társfinanszírozásának mértéke értékelésüktől függően különböző lehet, a régió a projektek költségvetésének legfeljebb 28,40%-át állja, átlagosan 20% az egyes projektek társfinanszírozásának mértéke.

Rimini tartományban az egyik termékklub a „Piccoli Alberghi di Qualità” (Minőségi Kiszállodák) konzorcium. A konzorcium tagjai kettő és négy csillag közötti minősítéssel rendelkező, legfeljebb 48 szobás és családi üzemeltetésű (vagy a főként a család által működtetett) szálláshelyek. Az egyes tagoknak különleges feltételeket kell teljesíteniük a magas minőség fenntartása érdekében, elsősorban a szolgáltatás területén, és be kell tartaniuk bizonyos szabályokat. 2002 júliusában ez volt az első olasz konzorcium, amely megkapta az ISO 9001:2000. minősítést, amelyet 2005-ben megújítottak. A konzorcium különböző projekteket valósított meg, minősítést igazoló kártyát bocsátott ki az ügyfelek hűségprogramjának részeként, és 2011-ben kidolgozta a „Fellini útját”, amelynek segítségével Rimini városát a filmrendező, Federico Fellini szemével fedezhetik fel a vendégek.

6. Következtetések

Az olaszországi klaszterpolitika közel három évtizedes előnnyel rendelkezik a magyarországi klaszterpolitikával szemben. Gazdasági szerepét azért is tudja betölteni, mert a klaszterek munkáját világos és egyértelmű jogi szabályozás segíti. A jogszabályoknak való megfelelés jelenti az alapját az országos, illetve tartományi szintű támogatások biztosításának. Magyarországon a különböző klaszterfejlesztési, pályázati kiírásokban fogalmazódtak meg a klaszterek felépítésére és tevékenységére vonatkozó elvárások. Törvényi szabályozásról ezzel kapcsolatban nem beszélhetünk, noha az olaszországi vizsgálat visszaigazolja ennek hasznosságát és szükségességét. Fontos azt is kiemelnünk, hogy a klaszterek tevékenységét a gazdaságfejlesztésben betöltött szerepük miatt a fejlettebb olasz piacgazdaságban is folyamatosan támogatják, ennek szükségességét és létjogosultságát nem kérdőjelezzik meg.

Irodalomjegyzék

- 140/1999 törvény: 8. cikkely, 2. §, 8. cikkely, 1. § – Olaszország
- 266/1997 törvény (Bersani törvény) – Olaszország
317. törvény – „Kis- és középvállalkozások innovációját és fejlesztését célzó beavatkozások” (1991. október 5.); 36. cikkely – Olaszország
- BECATTINI, G. 1998: Distretti industriali e Made in Italy. – Le basi socioculturali del nostro sviluppo economico, Torino, Bollati Boringhieri.
- CEGLIE, G. 2003: Cluster and network development: examples and lessons from UNIDO experience. – Conference on Clusters, industrial districts and firms: the challenge of globalization. Modena, Italy, 12-13 September 2003. UNIDO, Vienna. p. 16.
- CIPE deliberation of 03/21/97 – Olaszország
- FARAGÓ L. 1994: A regionalizmus hajtóerői Magyarországon. – Tér és Társadalom, 1994/3
- FORESTI, G. – GUELPA, F. – TRENTI, S. 2010: I distretti industriali verso l'uscita dalla crisi. – Economia e Politica Industriale, 37 (2), pp. 109-126.
- GROSZ A. 2002: Autóipari koncentráció és klaszteresedési folyamat sajátosságai az Észak-Dunántúlon. – In: Fiala Regionalisták III. Konferenciája, Győr, 2002. október 11-12, CD kiadvány.
- GROSZ A. 2003: Klaszterek és klaszterkezdeményezések iparági súlyának mérése. – In: MEZEI C. (szerk.): Évkönyv 2003. PTE Közgazdaságtudományi Kar, Pécs, pp. 357-369.
- GROSZ A. 2005: Klaszteresedés és klaszterorientált politika Magyarországon – potenciális autóipari klaszter az észak-dunántúli térségben. – Doktori értekezés. Pécsi Tudományegyetem, Közgazdaságtudományi Kar, Győr-Pécs, 207 p.
- LENGYEL I. 2001: Iparági és regionális klaszterek: tipizálásuk, térbeliségük és fejlesztésük főbb kérdései. – Vezetéstudomány 10, pp. 19-43.
- LENGYEL I. 2006: A klaszterek előtérbe kerülése és alapvető jellemzőik. – In: LENGYEL I. – RECHNITZER J. (szerk.): Kihívások és válaszok. A magyar építőipari vállalkozások lehetőségei az európai uniós csatlakozás utáni időszakban. Novadat Kiadó, Győr, pp. 125-158.
- LENGYEL I. 2010: Regionális gazdaságfejlesztés. – Versenyképesség, klaszterek és alulról szerveződő stratégiák. Akadémiai kiadó, Budapest, pp. 225-290.
- RECHNITZER J. 1998: Területi Stratégiák – Dialóg Campus Kiadó, Pécs-Budapest, 1998
- RONCZ J. ZS. 2007: Egy mindenkiért, mindenki a klaszterért, avagy kis- és középvállalatok az európai Unió versenyében. – Kézirat, Miskolci Egyetem, 69 p.
- Unioncamere del Veneto 2012: Crisi e trasformazione dei distretti industriali veneti. http://www.unioncameredelveneto.it/userfiles/ID191_QdR16xweb.pdf